

Drottning Josefina - en katolsk furstinna i det protestantiska Norden

Av Yvonne Maria Werner

I Vår Frälsares kyrka Malmö 2007-09-18

Försommaren 1823 anlände den 16-åriga kronprinsessan *Joséphine* till Stockholm. Hon hade förmäls med Norges och Sveriges kronprins Oscar i München. Det var en katolsk vigsel, och kronprinsen hade företrätts av brudens morbror. I juni upprepades vigseln, nu förrättad enligt Svenska kyrkans ordning, i Storkyrkan i Stockholm. Men i äktenskapskontraktet stadgades att Josefina, som hon nu kom att kallas, skulle få behålla sin katolska tro. Hon hade därför sin hovkaplan Laurentius Studach med sig till Stockholm. Han skulle komma att stå vid hennes sida som själasörjare och vän under de kommande femtio åren.

Josefinas kungliga anor var bakgrunden till att hon utvalts som gemål åt Sveriges kronprins. Hon tillhörde på modernet huset Wittelsbach, som var en av Europas äldsta regerande dynastier, och hon hade dessutom Vasablod i sina ådror. Syftet var alltså att ge det nya Bernadotteska kungahuset ökad legitimitet och så befästa dess ställning i restaurationstidens Europa. Josefinas far Eugéne var son till kejsarinnan Joséphine i hennes första äktenskap och adoptivson till Napoleon. Efter det napoleonska väldets fall upphöjdes han av den bayerske kungen till hertig av Leuchtenberg. Då Josefina var liten hade familjen bott i Monza i Lombardiet. Men huvuddelen av sin barndom tillbragte hon i Bayern, främst i München, och hon uppfattade sig hela livet som en bayersk prinsessa. Den unga kronprinsessans främsta uppgift var att förse kungahuset med arvingar. Barnen föddes i rask följd, och vid 25 års ålder hade Josefina fött fyra söner och en flicka. Vid denna tid var Oscar invecklad i erotiska äventyr med en andra kvinnor, och han höll sig till in på 1840-talet med en officiell älskarinna. Men därefter var han sin hustru trogen, och Josefina blev nu hans närmaste förtrogna. Under hans långa sjukdomsperiod på 1850-talet vakade hon troget vid hans sjukbädd, vilket väckte omgivningens respekt och beundran.

1800-talet var en period av skärpta motsättningar mellan konfessionerna, vilket också Josefina fick känna av. Sålunda fräntogs hon ansvaret för sina barns utbildning. De skulle uppfostras till goda lutheraner. Enligt rådande lagstiftning var det förbjudet för undersåtarna i de Förenade kungarikena att tillhöra någon annan religion än den evangelisk lutherska. Arvet från reformationen var en självklar del av den nationella identiteten, medan katolicismen betraktades som

en vidskeplig irrlära. Utlänningar ägde dock frihet att utöva sin religion. För dessa utländska katolikers räkning fanns församlingar i Stockholm och Christiania. Med stöd från Europas katolska furstehus och katolska missionsorganisationer uppfördes en katolsk församlingskyrka, S:ta Eugenia kyrka, i Stockholm 1837, och 1855 invigdes S:t Olafs kyrka i Christiania (Oslo). Josefina engagerade sig starkt i dessa båda byggprojekt, och det var genom hennes försorg som Olafskyrkan fick sin Olafsrelik. Den hade tidigare förvarats på Nationalmuseet i Köpenhamn.

Den katolska kyrkans återetablering i Norden under 1800-talet var en frukt av en katolsk missionsverksamhet. Före andra vatikankonciliet utgick man från att den katolska kyrkan ensam representerade den enda sanna kyrkan, vilket gjorde att icke-katolska länder som de nordiska betraktades som missionsfält. Organisatoriskt var den svenska missionen sedan 1783 ett apostoliskt vikariat, underställt missionskongregationen (Propaganda Fide) i Rom. Från 1841 hörde även Norge, som sedan 1814 var förenat i personalunion med Sverige, till det svenska apostoliska vikariatet. Från 1833 var Josefinas hovkaplan Studach överherde för det svensk-norska apostoliska vikariatet. Han blev genom sin biskopsvigning 1862 den förste katolske biskopen i Norden efter reformationen.

I mars 1844 dog Karl XIV Johan och Oscar I besteg tronen. Kröningen i Sverige ägde rum i september samma år, men den planerade norska kröningen fick gång på gång uppskjutas på grund av motstånd från biskopen av Trondheim Hans Riddervold. Han befarade att kröningen av en katolsk drottning skulle legitimera katolska maktanspråk. Striden varade i nästan tio år och slutade med att Oscar helt gav upp planen på en norsk kröning. Att låta sig krönas utan sin drottning ville han inte gå med på. Men för övrigt hade kungaparet ett gott förhållande till norrmännen. Josefina besökte landet ett tiotal gånger. Dessa besök var trots fester och hyllningar inte alltid angenäma. En av sönerna, prins Gustaf, dog i samband med kungafamiljens vistelse i Christiania hösten 1852. Under sonens sjukdom var det en tröst för drottningen att kunna bevista mässan i S:t Olafs kyrka. Josefina var i Oslo också i samband med Olafsfesten 1861, och hon följde med intresse den ryske katolske konvertiten Stephan Djunkowskys arktiska missionsprojekt och verksamhet i Nordnorge. Men Djunkowskys offensiva missionsmetoder och det motstånd detta väckte från protestantiskt håll gjorde henne efterhand något betänksam. Visserligen hade 1845 års norska dissenterlag gjort det lagligt för norrmän att bli katoliker. Men, som Studach uttryckte det i en rapport till Rom, om man gick alltför bryskt fram fanns det risk för bakslag och dessutom hämmades arbetet för ökad religionsfrihet.

Efter maken Oscars död i juli 1859 började en ny fas i Josefinas liv. Hon inträdde i änkeståndet, vilket innebar att hon enligt lag nu var en myndig kvinna. Som en markering av sin änkestatus anlade hon i enlighet med fransk sed en violett änkedräkt, och hon kom under resten av sitt liv att ständigt bära lilafärgade dräkter. Men det var inte bara inträdet i änkeståndet som markerade en ny fas i Josefinas liv. I oktober 1860 trädde en svensk dissenterlag i kraft, vilken gjorde det möjligt för svenska undersåtar att lämna statskyrkan och inträda i något annat av statsmakten erkänt religionssamfund. Att lagen dröjt så länge sammanhängde till en del med den katolska kyrkans närvaro i landet och fruktan för katolsk proselytverksamhet. Så sent som 1858 hade den gamla lagen om landsförvisning vid avfall från den rena evangeliska läran tillämpats på sex kvinnliga katolska konvertiter. Kvinnorna blev visserligen mottagna som hjältinnor i Frankrike, men händelsen väckte protester i hela Europa bidrog till att påskynda genomdrivandet av den nya religionslagen.

Att änkedrottningen glädde sig över denna utveckling kommer klart till synes i den brevväxling som hon nu inledde med påven Pius IX. Hennes på franska skrivna brev till påven ger intressanta inblickar i livet i den katolska församlingen i Stockholm och i den norsk-svenska missionen i stort. I ett av sina första brev till påven berättar hon hur mycket lidande hon och Studach fått utstå för sin katolska tros skull under sina nu nära fyrtio år i Sverige och hur litet de kunnat uträtta. Men tonen blir snart mer optimistisk. Hon nämner att Eugeniakyrkan i Stockholm alltid var fylld med andäktiga troende och att också protestanter infann sig till gudstjänsterna. Det säger sig självt att denna brevväxling med påven betydde mycket för Josefina. Pius IX:s brev, vilka är skrivna på italienska, är visserligen inte särskilt långa, men de är konkreta, kärnfulla och tröstande. Enligt Studach hände det att Josefina kysste påvens brev och att hon rördes till tårar över hans omtanke och medkänsla. Men denna möjlighet till direktkontakt med kyrkans överhuvud innebar givetvis också en möjlighet att utöva inflytande. Flera av breven har ett tydligt kyrkopolitiskt syfte.

Josefina kände det som en självklar plikt att bidra till den katolska missionens utveckling, vilket visade sig i hennes generösa bidrag till de katolska församlingskyrkor som nu kom att uppföras i bland annat Bergen, Göteborg och Malmö. Hon understödde också de karitativt inriktade kvinnliga kongregationer som nu började etablera sig i Norden. Särskilt nära relationer hade hon till de franska S:t Josefsystrarna, vilka 1862 upprättade en kommunitet i Stockholm och tre år senare också i Christiania. När generalpriorinnan Marie-Félicité visiterade kommuniteterna i Skandinavien sommaren 1866 blev hon självklart inbjuden att besöka änkedrottningen på änkesätet

Tullgarn. Josefina hade också ett nära förhållande till de tyska S:ta Elisabethsysterna, som med början i Stockholm 1866 upprättade kommuniteter runt om i Skandinavien. Det var till Elisabethsysterna hon anförtrodde skötseln av de båda ålderdomshemmen Josefinahemmet och Kung Oscars I:s Minne, som hon lät uppföra i början av 1870-talet.

Men Josefina engagerade sig också för barnabiterna, ett på 1530-talet grundat italienskt prästbrödraskap, som 1864 etablerat sig i den svensk-norska missionen. Den norskfödde barnabiten Daniel Stub blev kyrkoherde i Christiania och Carlo Moro and Cesare Tondini slog sig ner i Stockholm. Snart kom ytterligare barnabiter till Skandinavien. Änkedrottningen satte, vilket framgår inte minst av hennes brev till Pius IX, stort hopp till dessa präster. Särskilt förtjust var hon i den briljant värtalige och ståtliga lombarden Moro. Och det var hon inte ensam om. Han blev snart en mycket uppskattad predikant och själasörjare, och även protestanter sökte hans råd i själavårdsangelägenheter. Utåtriktad och sällskaplig som han var, vann han många vänner i societetskretsarna, och han blev snart en välkommen gäst i huvudstadens salonger. Moro lyckades också vinna en rad konvertiter, och genom hans försorg inträdde fyra unga stockholmare som postulanter i barnabitorden och sändes för utbildning till ordens prästseminarium i Monza i Italien. Josefina var född i Monza och hade vuxit upp i Milano. Också detta skapade en förbundenhet med barnabiterna

Men barnabiternas verksamhet rönt motstånd från de övriga prästerna i missionen, särskilt från kyrkoherden i Eugeniakyrkan, Anton Bernhard, som varit verksam i Sverige alltsedan 1840-talet och som nu såg sin position hotad av de nya missionärerna. Bernhard riktade i brev till Rom skarp kritik mot Moros ”salongsapostolat”, vilket han beskrev som ett uttryck för ren nöjeslystnad. Dennes popularitet som själasörjare beskrev som ett resultat av en slapp biktpraxis. Till Josefinas förfäran lyckades Bernhard få Studach på sin sida, och våren 1868 blev Moro på den apostoliske vikariens befallning förflyttad till Christiania, där han skulle bistå sin ordensbroder Stub. Katolikerna i Christiania glädde sig, men händelsen väckte stor harm i Stockholm. Det anordnades en namnsamling bland både katoliker och protestanter, och i Aftonbladet publicerades en artikel som under rubriken ”Huru länge?” uttryckte en förhoppning om att påven skulle tillse att Moro fick återvända. Denna förhoppning hyste också Josefina, som därför vände sig direkt till Pius IX i denna angelägenhet. Moro hade, framhöll hon, genom sina lysande predikningar, sin bildning och sitt goda exempel mer än någon annan bidragit till att förändra den svenska opinionen till den katolska kyrkans fördel. Hon underströk samtidigt att påven måste behandla brevet som en själavårdsangelägenhet och inte låta Studach få veta att hon vänt sig till honom i

denna sak. Josefina antydde vidare att hon ansåg att kyrkoherde Bernhard borde förflyttas, eller som hon diplomatiskt uttryckte det, befordras till en prelattjänst och få dra sig tillbaka till ett katolskt land.

I detta fall lyckades änkedrottningen emellertid inte genomdriva sin vilja. Men hennes positiva omdömen om barnabiterna vägde ändå tungt i Rom. Här planerade man nämligen att avskilja Norge från det svenska apostoliska vikariatet och göra det till ett eget missionsdistrikt som barnabiterna skulle ha ansvar för. Men barnabitgeneralen drog sig ur projektet i sista stund med hänvisning till att kongregationen saknade tillräckliga personella och ekonomiska resurser för uppdraget. När så Norge upphöjdes till en självständig apostolisk prefektur 1869 var det inte en barnabit utan den forne nordpolmissionären Bernard Bernard som blev apostolisk prefekt. Barnabiterna drog sig därefter tillbaka från den svensk-norska missionen. Men Stub stannade kvar som kyrkoherde i sin hemstad Bergen. Också änkedrottningens försök att efter Studachs död 1873 få Moro som apostolisk vikarie i Sverige strandade på barnabitgeneralens ovilja att överta ett mer övergripande ansvar för det katolska missionsarbetet i Norden.

Däremot lyckades änkedrottningen så småningom få Moro till sin hovkaplan. Hans återkomst till Stockholm aviserades i dagspressen, och många var angelägna om att få anlita honom som själasörjare. Men det krävdes ett ingripande från änkedrottningen för att den nye apostoliske vikarien, kyrkoherde Bernhards forne medarbetare Johan Huber, skulle ge honom de fullmakter han behövde. Även denna gång vände hon sig till Pius IX med bön om hjälp. Formellt gällde hennes anhållan Moros utnämning till kaplan vid Kung Oscars I:s Minne. Men Josefina passade i sitt brev på att nämna att Moro till följd av sina instruktioner var förhindrad att ägna sig åt församlingsarbete och därför inte vågade acceptera utnämningen utan påvligt godkännande. Hennes anhållan fick önskad effekt och Huber tvingades falla till föga. I sina rapporter till Propaganda Fide underlät han inte att påtala att han ogillade denna kungliga maktutövning. Barnabiterna däremot lovordade Josefinas ädelmod och klokhet och betonade vikten av att i större utsträckning än vad som hittills skett involvera henne i missionsarbetet.

Det tidiga 1870-talet var en svår tid för Josefina. Hon förlorade sin äldste son Karl XV utan att hinna ta farväl. Då han dog befann hon sig på resa hem från Lissabon, där hon besökt sin dödssjuka syster, exkejsarinnan av Brasilien. Kort därefter dog hennes yngste son. Också det politiska läget var en källa till oro. Josefina beklagade det franska kejsardömets fall och kusinen Napoleon III; nesliga öde, och hon ogillade den lösning som den tyska frågan fått som ett resultat av krigets utgång och att Bayern blivit en del av det nya tyska riket. Kyrkostatens fall och krigs-

tillståndet mellan kyrka och stat i Italien betraktade hon likaledes som en stor olycka. Men de farhågor hon känt inför konsekvenserna av den dogmatisering av den påvliga ofelbarheten som skedde på första vaticankonciliet 1870 visade sig däremot vara överdrivna. I brev till en barnsväninna hade hon uttryckt oro över att dogmatiseringen skulle leda till splittring i kyrkan och skärpa de konfessionella motsättningarna till skada för katolikerna i Norden. Men dogmen fick inte den maximalistiska interpretation som hon befarat och schismen begränsades till en liten grupp universitetsprofessorer och intellektuella.

Drottning Josefina var en from katolik och en trogen kyrkans dotter. Av hennes brev att döma, trodde hon fullt och fast på kyrkans ofelbarhet, och hon såg påven som en garant för kyrklig enhet. Jubelåret 1875 skulle hon själv få erfara denna enhetens symboliska representation. Våren detta år anträdde hon den långa resan till Rom. Hon glädde sig över att få träffa den åldrige Pius IX, som hon så länge stått i brevkontakt med. Men det var nära att detta sammanträffande aldrig blivit av. Då Josefina anlant till Rom fick hon besök av den italienska kronprinsessan Margareta. Ett sådant kungligt besök fordrade ett omedelbart återbesök, lät sonen Oscar II telegrafiskt meddela från Stockholm. Änkedrottningen hade alltså inget val, men saken skapade misstämningen i Vatikanen. I det spända politiska läge som rådde mellan kyrka och stat i Italien borde, menade man här, en katolsk suverän först av allt besöka Vatikanen. Men saken klarades ut genom ett ingripande från Josefinas systerdotter prinsessan Mathilde Altieri, vars svärfar var chef för det påvliga adelsgardet. Det blev flera möten mellan Josefina och Pius IX. Vid den första audiensen ledsagade påven henne genom Vatikanens gallerier. Tillsammans med sin kammarjungfru Rosalie Muffat och prinsessan Mathilde bevistade Josefina en mäsas i det påvliga privatkapellet och tog emot kommunionen ur påvens hand. De två furstliga damerna fick också äta lunch tillsammans med påven. Josefina har ingående skildrat sina upplevelser under månaden i Rom i brev till Rosalies syster Agnes. Den nästan 70-åriga änkedrottningen besökte kyrkor, monument, konstnärsgallerier och museer – och hon tog sig till och med upp till S:t Peterskyrkans kupol och beskriver i lyriska ordalag den härliga utsikten.

I ett brev till Pius IX från februari 1876 uttrycker Josefina en förhoppning om att det snart skulle randas ljusare tider för den katolska missionen i Norden. Intoleransen mot den katolska kyrkan hade minskat och att många kände, framhöll hon, en längtan efter den fasthet som endast den katolska tron kunde erbjuda. Hon uttryckte också en önskan om att få en relik av den heliga Birgitta. Påven skyndade sig att uppfylla denna önskan och skänkte henne en bit av helgonets arm i en monstrans försedd med det påvliga vapnet. Då Josefina tre månader senare låg på sin

Yvonne Maria Werner, Drottning Josefina

dödsbädd bad hon biktfadern Moro att hämta just denna relik, vilken hon omgiven av anhöriga och hovfolk kysste strax innan hon drog sitt sista andetag. Hennes död formade sig till ett klassiskt *ars moriendi*, där bön varvades med kärleksfulla avsked. En av de Elisabethsysstrar som vårdat henne under de sista dagarna menade att hon sällan sett en människa dö så helt befriad från dödsskräck som Josefina gjorde. Enligt Moro skall Josefinas sista yttrande ha varit ”Vad jag är lycklig”. Detta blev också temat för hans begravningstal i samband med den katolska begravningen. Josefina dog som hon hade levat – som en from och hängiven katolik.